

1905

amsterdam
INTERNATIONAL
ANTIQUARIAN
BOOK FAIR

**Tentoonstelling naar aanleiding van de 120ste verjaardag
van de geboorte van Gerrit Achterberg,
Dichter en taalvirtuoos uit de XXste eeuw**

**Varia Selecta uit verzamelingen van leden van de Vereniging van
Antwerpse Bibliofielen
en het Nederlands Genootschap van Bibliofielen**

**Amsterdam International Fine & Rare Book, Print & Map Fair 2025
26-28 september 2025**

Voorwoord

In december 2022 verbroederde het bestuur van het Nederlands Genootschap voor Bibliofielen met dat van de Vereniging Antwerpse Bibliofielen in Antwerpen. Na twee succesvolle mini expo's met als onderwerpen "1473, de 550ste verjaardag van het eerste gedrukte en gedateerde boek in Aalst en Utrecht" in 2023 en "1564, de 460ste verjaardag van het overlijden van *Andreas Vesalius, Pionier op het gebied van anatomie en medische wetenschap*" in 2024 besloten we onze vleugels uit te slaan naar de Amsterdamse book fair. Vrij snel was er overeenstemming over het Achterberg thema, niettegenstaande dat de in 2025 herwerkte literaire canon Achterberg inruilt voor jongere goden. Gegeven het korte tijdsbestek werd afgezien van een overzichtstentoonstelling met zeer veel materiaal maar werd gekozen voor pop-up achtige activiteit. Wij wensen hierbij uitdrukkelijk Dr. P. G. de Bruijn, auteur van *Gerrit Achterberg. Gedichten: historisch-kritische uitgave*, te danken voor de inleiding op Achterbergs oeuvre.

Et Voilà.....

Met trots nodigen we u, bezoeker, uit op het ontdekken van 20 varia selecta, waaronder manu-en typoscripten, foto's, ephemera zoals uitnodigingen, eerste drukken en een groot aantal tekeningen, de meeste van de hand van C.A.B Bantzinger. Niet alleen zijn de stukken bijna alle uniek daar slechts weinig exemplaren de tand des tijds overleefd hebben, maar uniek is ook het feit dat een aantal particuliere verzamelaars, dus geen publieke instellingen, bereid werden gevonden aan deze expositie deel te nemen. Waarvoor zeer hartelijk dank!

Onze intentie is deze kennismaking met de dichter en zijn werk zeer laagdrempelig te houden. Deze catalogus werd dan ook opgezet in deze geest. Eerder dan ons te verdiepen in collaties wijzen we u op interessante weetjes of belangrijke feiten. De opstelling is waar mogelijk chronologisch opgebouwd rond een aantal belangrijke werken.

Tijdens de beurs nodigen we jonge verzamelaars uit op een korte rondleiding bij een aantal standhouders. Ook aan hen veel dank verschuldigd voor hun geduld en openheid!

Geniet ervan.

Hartelijk

Dirk-Emma Baestaens, voorzitter VABib,
Wim Ruijgrok, voorzitter NGB

Nederlands
Genootschap
van Bibliofielen

Gerrit Achterberg

Neerlangbroek, 20 mei 1905 – Leusden, 17 januari 1962

‘De namen afgelegd die hij verwierf’
Over de dichter Gerrit Achterberg

Peter de Bruijn

Het ‘weezinwekkende oeuvre van een gevaarlijke psychopaat’ of ‘de grootste dichter van Nederland’: zonder twijfel is Gerrit Achterberg (1905-1962) de meest controversiële figuur die de poëzie van de twintigste eeuw heeft voortgebracht. Hij heeft een waslijst aan eretitels op zijn naam staan – ‘Verdwaalde medicijnman’, ‘Don Quichot in het schimmenrijk’, ‘Orpheus in Niemandsland’, ‘Alchemist en amanuensis’, ‘Magiër’ – maar tegelijkertijd staat hij als geen ander te boek als de dichter met maar één thema, een monomaan die in de duizend pagina’s van zijn *Verzamelde gedichten* steeds naar hetzelfde op zoek is. Sinds in bredere kring bekend is dat aan dit zogenoemde centrale thema – de hereniging met een verloren of gestorven geliefde – een persoonlijk drama ten grondslag ligt (in 1937 werd Achterberg veroordeeld wegens doodslag op zijn hospita) bevechten literatuurkenners en biografen elkaar over de vraag of het ‘taboe Achterberg’ nu wel of niet van belang is voor het begrip van zijn poëzie, of voor de waardering ervan.

Dat taboe is nog steeds actueel, zo blijkt uit het programma dat NPO radio 1 afgelopen voorjaar aan de dichter wijdde onder de titel ‘Gerrit Achterberg: een geniale dichter met een duister verleden’. In de toelichting wordt de schaduwzijde van Achterbergs leven uit de doeken gedaan – de moord én het feit dat deze ‘verschrikkelijke daad’ tijdens Achterbergs leven altijd is verzwegen – en de vraag gesteld of zijn gedichten het eigenlijk nog wel verdienen gelezen te worden. ‘Of moet het werk van Achterberg zo snel mogelijk het haardvuur in?’

Voor liefhebbers en verzamelaars van literatuur als *artefact* is een dergelijke vraag natuurlijk niet te verteren, voor specialisten en critici die literatuur als kunstvorm beschouwen is het een vraag van alle tijden. Twintig jaar geleden, in 2005, ontstond bijvoorbeeld dezelfde discussie over de nieuwe uitgave *Alle Gedichten* die ter gelegenheid van de honderdste geboortedag van Achterberg verscheen. In een en dezelfde krant haalde dichter-criticus Piet Gerbrandy het ‘onbeholpen maakwerk’ van de in zichzelf gekeerde ‘monomaan’ genadeloos onderuit en verdedigde literatuurpaus Kees Fens vervolgens ‘de onvergelykelijke taalwereld’ van deze ‘onverwoestbare poëzie’

De dichter en de hospita

De discussie is nog veel ouder, en ontstond ruim zestig jaar geleden. Bij de verschijning van Achterbergs *Verzamelde gedichten* (1963), één jaar na zijn dood, werd er op de Nederlandse televisie een film uitgezonden over het leven en werk van de dichter. De film verbrak het zwijgen over wat tot dan toe ‘het taboe Achterberg’ was geweest en onthulde – zij het op nogal omfloerste wijze – welke tragische gebeurtenis zich in het leven van de dichter had afgespeeld: op 15 december 1937 schoot Gerrit Achterberg met een vuurwapen zijn hospita en geliefde Roel van Es dood, en verwondde daarbij ook haar zestienjarige dochter. Achterberg werd ter beschikking van de regering gesteld, en zou tot 1944 in verschillende inrichtingen worden verpleegd. Tijdens het leven van de dichter hadden hij en zijn naaste omgeving, vrienden en verwanten, geprobeerd dit persoonlijk lotgeval zo goed mogelijk voor de buitenwereld geheim te houden. In de film werd voor het eerst een tip van de sluier gelicht, en in de stormloop van reacties die erop volgde werden de ontbrekende feiten en weetjes alsnog in de openbaarheid gebracht. En werd duidelijk dat aan Achterbergs uitentreuren herhaalde thema – de hereniging met een verloren of gestorven geliefde – een persoonlijk drama ten grondslag lag.

Sindsdien zijn Achterbergs literaire gij-figuur en de hospita in standaardwerken en schoolboeken onlosmakelijk met elkaar verbonden. En met de biografische wetenschap in het achterhoofd blijkt zijn werk zo op het eerste gezicht inderdaad talloze autobiografische verwijzingen te bevatten, in regels als ‘Het is dezelfde December / van je dood. / You don’t remember’ en ‘Van het meisje van zestien jaar / zijn dit de borsten, neem ze maar, / zegt ze, je handen dorsten er naar’. Geen wonder dat veel ‘gewone’ lezers geboeid zijn geraakt, en dat ‘professionele lezers’ nu al decennialang twisten over de aloude vraag of de biografische achtergrond nu wel of niet meespeelt bij de beleving van Achterbergs gedichten.

De dichter van de sarcophaag

Originele documenten en bijzondere publicaties – zoals bijeengebracht op deze tentoonstelling in de vorm van brieven, handschriften, foto’s en zeldzame exemplaren – brengen Achterbergs leven en werk op een unieke manier dichterbij. De tentoongestelde stukken illustreren zijn persoonlijke en literaire geschiedenis van vanaf het allereerste, prille begin: zijn ‘debuut’ *De zangen van twee twintigers*, een bundeltje kinderlijke en stichtelijke verzen die hij in 1925 samen met zijn jeugdvriend Arie J. Dekker liet drukken. De kleine oplage van 250 exemplaren brengen de twee vrienden zelf met moeite in hun dorp aan de man, elk verkocht exemplaar vierend met een doos sigaartjes. Dat het boekje hier in twee uitvoeringen tentoongesteld kan worden (nrs. 1 en 2) mag gezien de zeldzaamheid gerust bijzonder heten.

Achterbergs enthousiasme over dit debuut is geen lang leven beschoren, want al snel ziet hij in dat het bundeltje ‘niets’ is en houdt hij zijn jeugdzonde angstvallig voor de buitenwereld verborgen: ‘Zul je die “Zangen van 2 Twintigers” nooit laten lezen? Dat heb je beloofd. Wat niet goed is, is niet geschreven.’ De gedichten in het bundeltje lijken dan ook

nauwelijks op de poëzie die hij later zal schrijven. Toch bevatten deze brave verzen in de kiem al de fascinatie voor afwezigheid en dood die Achterbergs latere werk zal domineren – er is zelfs sprake van een ‘verloren geliefde’ –, zij het dat die fascinatie hier nog uitsluitend een morbide vorm aanneemt, zoals in de beschrijving van een dood ‘strak lijf in een ‘nauwe kist’: ‘daar ligt ’t harde lijklichaam, / de nagels grissen langs de kist, / in nog wat nabewegen / van ’t lieve leven’. Hoe anders is de verzoenende toon van het gedicht ‘Drievoudig verbond’ dat Achterberg drie jaar later schrijft:

Wat is dit een zoete verbintenis
u en de dood en ik.
Dat liefde er niets bij heeft ingeboet,
te geraken tot deze rust.

In Achterbergs ‘officiële’ debuutbundel *Afvaart* (1931), waarin dit gedicht werd opgenomen, is de hereniging met de afwezige geliefde, in de dood of in een nieuw leven, als thema geprononceerd aanwezig. *Afvaart* is een door en door romantische bundel, ook vanwege de sfeer die in de gedichten wordt opgeroepen: ‘Het regent, het schemert, het sneeuwt en treurt in deze bewolkte namiddagverzen,’ aldus de dichter-criticus Martinus Nijhoff, ‘en als schimmen wandelen in deze atmosfeer een dichter en een gestorven geliefde nog eenmaal tezamen door de vage eindeloosheid van in nevelen verzonken landwegen.’

Hoe dicht leven en werk bij elkaar in de buurt liggen, wordt tastbaar in Achterbergs notitie ‘Laatste wil’ (nr. 3), dat in verband te brengen is met één van de vele kwatrijnen die hij kort na *Afvaart* (1931) schreef:

‘Ik wil met haar begraven worden in één graf.
Opdat éénzelfde aarde worde wat ik gaf
en wat ik kreeg, bloed binnen bloed begonnen,
moge één water zijn, die laatste heuvel af.’

Na de fatale gebeurtenissen in 1937 wordt Achterberg ter beschikking van de regering gesteld en gedwongen opgenomen. Bij de publicatie van zijn werk wordt vanaf dat moment rekening gehouden met de mogelijke effecten voor zijn persoonlijke situatie. Met de uitgave van een nieuwe dichtbundel, *Eiland der ziel* (1939, zie nr. 6) hopen zijn literaire vrienden hem versneld in gezinsverpleging te krijgen, en ook de samenstelling van de bundel wordt daaraan ondergeschikt gemaakt. Zo besluiten de samenstellers dat de cyclus ‘Zestien’ – met het hierboven geciteerde gedicht – in verband met Achterbergs ‘geval’ beter buiten de uitgave kan blijven vanwege de al te direct-seksuele verwijzingen naar de zestienjarige dochter van de hospita. *Eiland der ziel* bevat daarentegen wel verschillende ‘neutrale’ gedichten die niet – of slechts zijdelings – in verband staan met het centrale thema, maar hun inspiratie vinden in de buitenwereld, zoals de beeldende kunst, muziek en de bijbel. Deze verscheidenheid van *Eiland der ziel* is voor de vooraanstaande dichter/criticus Hendrik

Marsman zelfs het bewijs dat Achterbergs dichterschap ‘tot het belangrijkste behoort van onze moderne poëzie’.

Eiland der ziel is wel een literair succes, maar leidt niet tot de gehoopte maatschappelijke verandering voor Achterberg. Zijn geneesheer-directeur, dr. A.L.C. Palies, kan hem in 1940 – anders dan Achterberg hoopt en denkt – nog niet genezen verklaren (nr. 6). En dus gaat de strijd voor rehabilitatie door, een strijd die wordt gevoerd met het enige middel dat de dichter ter beschikking staat: zijn poëzie. ‘Als mijn werk iets is, dan is het alleen geschreven, *uit hoop*, allereerst om hier weg te komen.’ Dichten is letterlijk van levensbelang, ook financieel. Tussen 1940 en 1946 verschijnen maar liefst elf nieuwe gedichtenbundels van Achterberg, en vijf rijmprenten. En dat hadden er – zo blijkt uit de nrs. 8-14 – ook meer geweest kunnen zijn. Het opgedoken ontwerp van de nooit verschenen uitgave *Vrouw* (nr.13) is een mooie aanvulling op de vele initiatieven die Achterbergs vrienden hebben genomen om de dichter te helpen.

Dichter en mathematicus

Als Gerrit Achterberg na acht jaar detentie in inrichtingen en gezinsverpleging kort na de oorlog ‘op vrije voeten’ wordt gesteld – wel blijft hij tot 1955 onder toezicht van de regering staan – leidt hij een betrekkelijk rustig bestaan. Door middel van een eenvoudig administratief baantje aan huis kan hij in zijn levensonderhoud voorzien én zich daarnaast volledig wijden aan de poëzie. In 1946 trouwt hij met zijn jeugdliefde Cathrien van Baak (nr. 15). Het echtpaar neemt zijn intrek in enkele kamers van een herenboerderij in Neede, een plaatsje in de buurtschap Hoonte. Daaraan ontleent hij de titel voor zijn eerste ‘neutrale’ bundel, waarin hij gedichten verzamelt die buiten zijn centrale thematiek vallen (nr. 19). Uit het titelgedicht ‘Hoonte’ spreekt de paradijselijke rust die over de dichter is gevallen:

Ik heb van de natuur nog nooit genoten
als hier op Hoonte in de Achterhoek.
Mariahoeve heet het hoge huis.

Hier krijgt het ogenblik voldoende grootte
en achtergrond, een eeuwig open doek
voor de verbeelding van het paradijs.

De rust betekent niet dat het echtpaar een zorgeloos bestaan leidt. Naast persoonlijk leed (het verlies van hun kindje, zie eveneens nr. 15) blijven er financiële zorgen en is de ‘literaire erkenning’ voor Achterberg een levensbehoefte die voortdurend gevoed moet worden. Zijn vrienden proberen hem op alle vlakken behulpzaam te zijn.

Extra inkomsten komen uit de verkoop van handgeschreven gedichten tijdens een door Hans Roest georganiseerde Achterberg-avond in Dordrecht. Gerrit en Cathrien verzorgen de exemplaren zelf, zo weten we uit een brief van Achterberg: ‘De gedichten

schrijf ik dus over op Oud-Holl[ands]; doe er een omslag om, en niet een en ander samen; of Cathrientje rijgt er een draadje door.’ (nr. 16)

Erkenning brengt de – speciaal voor Achterberg ingestelde – Pinksterprijs, die wordt uitgereikt in Boekhandel A.A. Balkema te Amsterdam, op 27 mei 1946. Bij die gelegenheid verschijnt de bundel *Radar* (nr. 17). In 1950 ontvangt Achterberg als eerste Nederlandse dichter de P.C. Hooftprijs, de staatsprijs voor letterkunde als ‘meest begaafde vertegenwoordiger van de metafysische stroming in de hedendaagse Europese poëzie’. Het is de eerste officiële onderscheiding die zijn werk ten deel valt, ook al wordt niet zijn gehele oeuvre maar slechts een beperkt gedeelte daarvan bekroond: een bundel met christelijke gedichten, *En Jezus schreef in 't zand* uit 1947 (nr. 18).

Ook buiten deze officiële erkenning wordt Achterberg gezien als een zeer belangrijk dichter, maar dan juist vanwege de nieuwe mogelijkheden die hij aan de poëzie heeft gegeven. Terwijl de poëzie van zijn generatiegenoten door de aanstormende experimentele Vijftigers als ouderwets wordt ‘afgeschaft’, wordt Achterberg beschouwd als de belangrijkste levende dichter, de ‘Prins der dichters’.

Opmerkelijk is wel dat Achterbergs poëzie in deze periode juist traditioneler van vorm wordt. Terwijl het Nederlandse poëzielandschap een drastische vernieuwing ondergaat en Achterberg is aangewezen als wegbereider daarvan, laat hij zich meer en meer als een formalistisch dichter zien, de ‘mathematicus van de poëzie’ (Bert Voeten). Zijn bundels bevatten vrijwel uitsluitend sonnetten en zijn merendeels cyclisch van vorm.

Het centrale thema verandert niet wezenlijk, maar wordt wel gerelativeerd: ‘Soms denk ik dat het niet meer om u gaat / en loop u in mijzelve kwijt te raken’. Tegelijkertijd wordt de persoonlijke problematiek objectiever gemaakt door de zoektocht naar de gij-figuur door een ander te laten uitvoeren (in *Ballade van de gasfitter*), elders te doen plaatsvinden (*Ode aan den Haag*) of als een schijnvertoning voor te stellen (in het als een toneelstuk opgebouwde *Spel van de wilde jacht*).

Dichter

In 1959 ontvangt Gerrit Achterberg de prestigieuze Constantijn Huygensprijs voor zijn gehele oeuvre, als blijk van dank aan een dichter die ‘een dichterleven lang’ trouw was gebleven aan zijn ‘hoge roeping van het dichterschap’. Daarmee is het leven van de dichter schijnbaar ten einde. Zijn geringe zichtbare productiviteit in deze jaren wordt gezien als een verminderde creativiteit: hij zou zijn dichtwerk als voltooid hebben beschouwd. Critici lezen in zijn laatste bundel *Vergeetboek* uit 1961 (nr. 20) vooral frustratie, neerslachtigheid en berusting, en vragen zich af of Achterberg nog wel tot een nieuwe ontwikkeling in staat is.

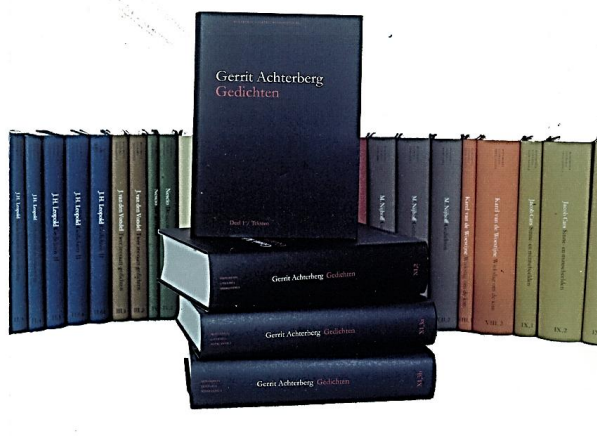
Dat de dichter ‘opgebrand’ is, zijn taak volbracht acht en op zijn lauweren rust, wordt echter weersproken door een uitspraak van hemzelf, in een interview uit eveneens 1959: ‘Al zou ik het tot mijn dood moeten proberen, ik ga door.’ Achterberg verdiept zich in deze periode in nieuwe ontwikkelingen in de astronomie en kernfysica, en hoopt daarin stof voor een nieuwe cyclus te vinden. Als de dood hem in 1962 overvalt, treft men in zijn werkkamer

de aanzetten voor die nieuwe cyclus aan: een veertigtal manuscripten met gedichten-inwording, en aantekeningen van zijn lectuur. En twee voltooide gedichten: 'Critische massa' en 'Anti-materie'. Volgens zijn weduwe had hij met zijn werk een hele andere richting willen inslaan. Welke richting dat zou zijn geweest en welke reputatie hem dat weer zou hebben opgeleverd, valt niet te zeggen. En doet er ook niet meer toe, getuige 'Grafscrift', het gedicht dat niet geheel ten onrechte op Achterbergs grafsteen zou komen te staan:

Van dood in dood gegaan, totdat hij stierf.
De namen afgelegd, die hij verwierf.
Behoudens deze steen, waarop geschreven:
De dichter van het vers, dat niet bedierf.

Bronnen

Bruijn, P.G de

Gerrit Achterberg. Gedichten, Monumenta Literaria Neerlandica, XI,1, XI,2 en XI 3a-b, Den Haag , 2000, ISBN 90 76832 01 3.

Hazeu, W.

Gerrit Achterberg. Een biografie, Amsterdam-Uitgeverij De Arbeiderspers, Open Domein 18, 1988, ISBN 90 295 1983 5

Wolthers, D.,e.a.(reds)

Gerrit Achterberg, 's Gravenhage, 1981, Schrijversprentenboek 21

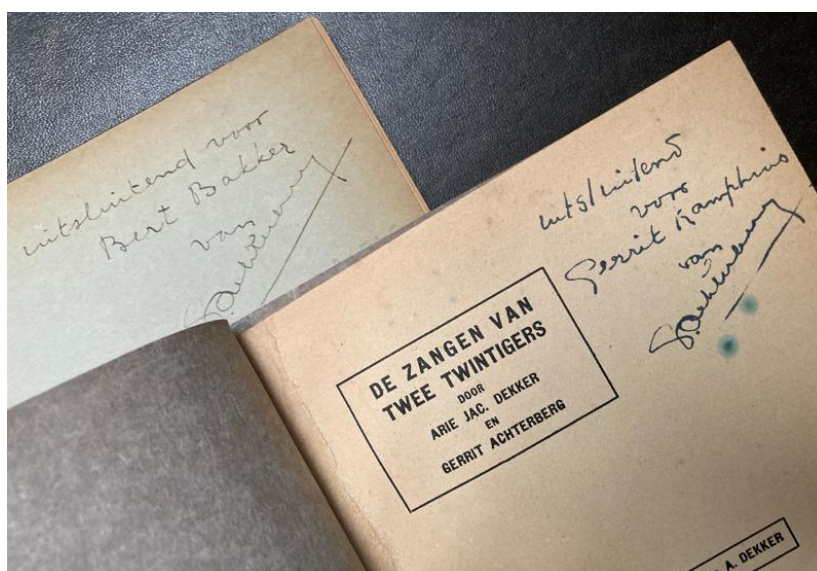
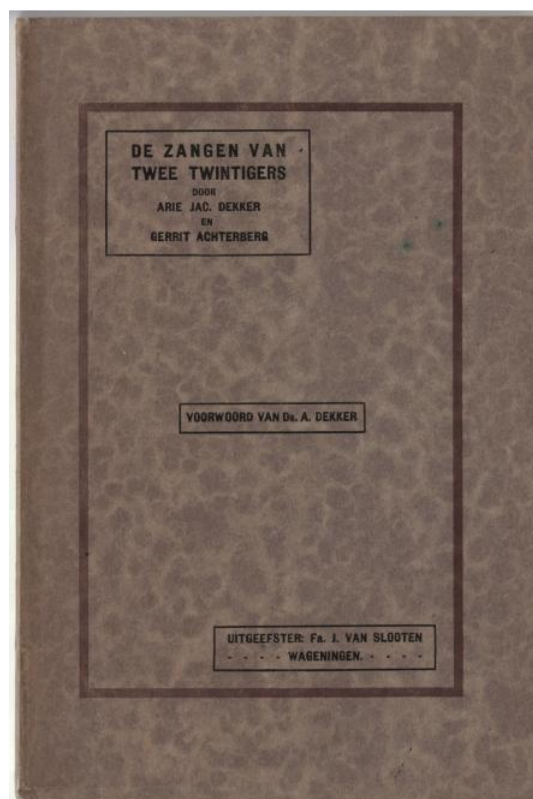
Varia Selecta -- Catalogus

1

Achterberg, Gerrit en Dekker, A.J.
De zangen van twee twintigers,
Wageningen, Fa.J. van Slooten, (1925)
Particuliere Verzameling

Uiterst zeldzaam debuut van Gerrit Achterberg, gedrukt in een oplage van 250 exemplaren. Omdat Achterberg later de bundel niet tot zijn oeuvre heeft willen rekenen wordt dit boekje niet gezien als zijn 'echte' debuut. (Deze eer komt de bundel "Afvaart" (1931) toe). Toch bleef hij dit boekje tot 1948 verspreiden onder de voorwaarde van "...uitsluitend bestemd voor ..".

In latere jaren heeft Achterberg de bundel nog wel aan verschillende vrienden cadeau gegeven maar steeds onder de voorwaarde dat ze hem aan niemand anders zouden laten lezen. Voor zover bekend bestaan deze exclusieve opdrachtexemplaren aan Bert Bakker, Nico Donkersloot, Jan Vermeulen en Gerrit Kamphuis.

2

Achterberg, Gerrit en Dekker, A.J.
De zangen van twee twintigers,
Wageningen, Fa.J. van Slooten, (1925)
Particuliere Verzameling

Uiterst zeldzaam "Deluxe copy" debuut van Gerrit Achterberg. Er is een aantal gebonden exemplaren vervaardigd met een band van paars, geschoren fluweel en de opdruk in goud. De gebonden exemplaren hebben een schutblad van lichtgroen papier.

3

Achterberg, G.

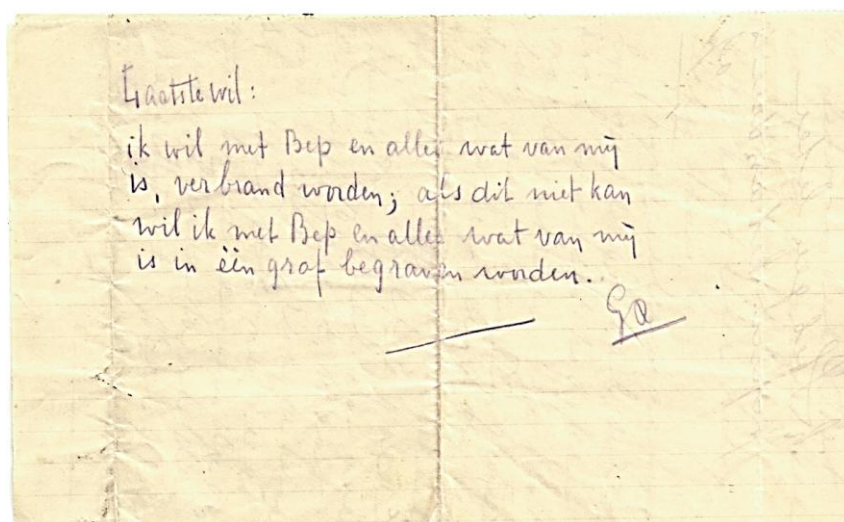
"Laatste Wil",

Handgeschreven "testament"/gedicht, geschreven op de achterkant van een brief van Cathrien van Baak gedateerd 7 april 1933

Particuliere Verzameling

"Met "Bep" wordt mevrouw Bep van Zalingen bedoeld, met wie hij in 1929 verloofd was totdat zij hun relatie in juni 1932 verbrak na gewelddadige ontmoetingen. De dichter verkeert duidelijk in een crisisperiode.

4
Achterberg, G.,
Serie van 4 ORIGINELE FOTO'S, elk 8,9x6,0cm,
N.pl., n.d. (rond 1937?)
Particuliere Verzameling

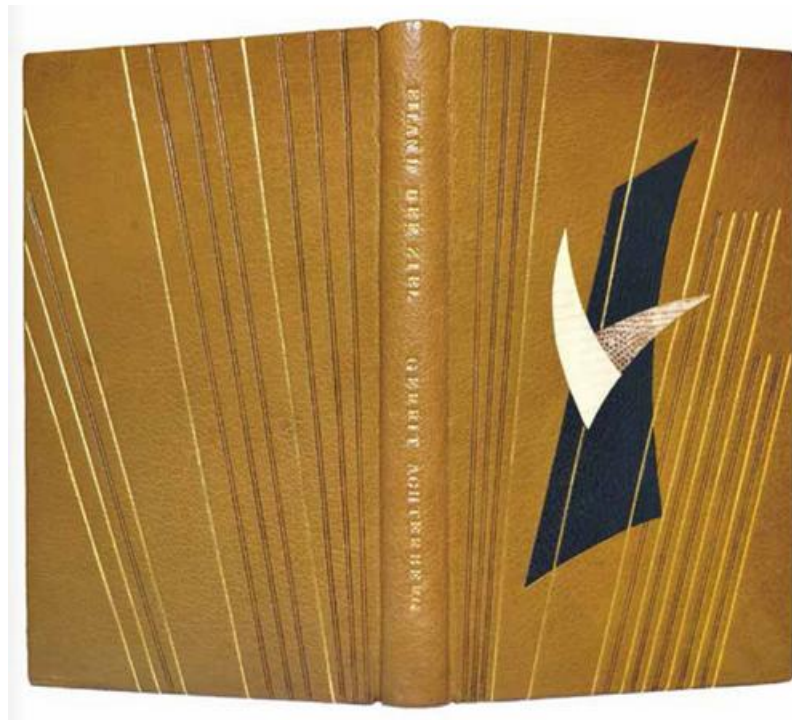
5

Achterberg, Gerrit

Eiland der Ziel,

A.A.M. Stols Uitgever, Maastricht, 1939 (1^e
druk)

Particuliere verzameling

De dichtbundel *Eiland der ziel* (1939) was de eerste die Gerrit Achterberg publiceerde nadat hij in een psychiatrische instelling was geïnterneerd na de moord op zijn hospita Roel van Es in 1937.

Het thema van deze bundel (en van het grootste deel van Achterbergs werk) is het tot leven wekken, de evocatie – door middel van het woord – van de dode geliefde. Merkwaardig genoeg gaan de metafysische, bijna mystieke ambities van zijn gedichten, de verrassende beeldspraak en de bezwerende toon ervan samen met het gebruik van een heldere taal en alledaagse woorden.

Vooraf in zijn latere werk put de dichter zelfs geregeld uit het begrippenapparaat van de wetenschap. Getuige daarvan de titels van zijn gedichten zoals “Telefunken” en “Brons”.

Die combinatie en zijn visie op de autonome scheppingskracht van het poëtische woord maken van Gerrit Achterberg een bij uitstek modern dichter. Voor de generatie van de Vijftigers, die na Wereldoorlog II aan het woord kwam, was hij dan ook een van de weinigen die in hun ogen nog de moeite waard bleven. Zowel Simon Vinkenoog in zijn inleiding bij de bloemlezing *Atonaal* (1951) als de kritische gangmakers van de vernieuwing, Paul Rodenko in

Nederland en Jan Walravens in Vlaanderen, voerden Achterberg op als voorloper van de vernieuwing. Deze bundel behoorde dan ook tot de literaire canon.

Zeldzame band uit het atelier van de Groningse handboekbindster **Meentje Rietema** (1919-2005)

Gebonden in leverkleurig marokijn met op de platten blinde en vergulde vignetten, voorplat met inlegwerk van wit en zwart marokijn, kop verguld, onafgesneden. Vergulde rugtitel. Schutbladen van marmerpapier. In cassette. Gebonden in opdracht van mr. H.W.Bosscha te Arnhem. Meer info in Bart de Vries, *Meentje Rietema – boekbindster*, Philip Elchers, Groningen, 2012, ISBN 978 9050 4813 11

6

[Achterberg, Gerrit], Palies, A.L.C.

Handgeschreven gesigioneerde brief aan Ed. Hoornik, bijlage bij brief Achterberg aan id, [Avereest] 31/1 '40.

Pamflet *De Politieke Delinquent. Eenige sociale en psychiatrische aspecten bij de berechting en reclassering van politieke delinquenten.*

Assen, Van Gorcum & Comp., 1948.

Particuliere Verzameling

Dr. A. L. C. PALIES
ZENUWARTS
SPREEKUR
11-2 uur, 6,30-7,30 uur
behalve Donderdag
en volgens afspraak.

HENGELO (D.).....
Enschedeschestr. 154. Tel. 3980

Het is wel een ander als
a. het vertelt.
Eenige andere aard heb ik hen niet.
Alles onder een ziele reserves,
te rekenende, mende ik kan te
die te verzoeken te kunnen waken,
Looft de mij niet te ont rissio
leip -
Het standpunt van de minste,
die meekende te krachten is -
Kan ik niet een ont leproos -
Dit is de lentes te kende met
alles niet te lossen
de omte te kanten te immer laat
me ook de hoop -
= maatleppij 7

De hoop, maar ik heb het
te schrijven -
Belust op
X

Dr. A.L.C. Palies behandelde Gerrit Achterberg gedurende een belangrijke periode na diens opname in een psychiatrische inrichting. De behandeling begon in 1938, na de gewelddadige gebeurtenis in 1937 waarbij Achterberg zijn hospita Roel van Es doodschoot en haar dochter Bep zwaar verwondde, en duurde tot ongeveer 1943. Bep, slachtoffer én enige getuige van de moord overleed op 20 oktober 2007 te Apeldoorn. *Trouw* sprak nog met haar in

2002 (“*Het meisje van zestien*”, 16 november 2002, <https://www.trouw.nl/voorpagina/het-meisje-van-zestien~b4f3a2ee/>). Cfr *Meisje* uit lot 12.

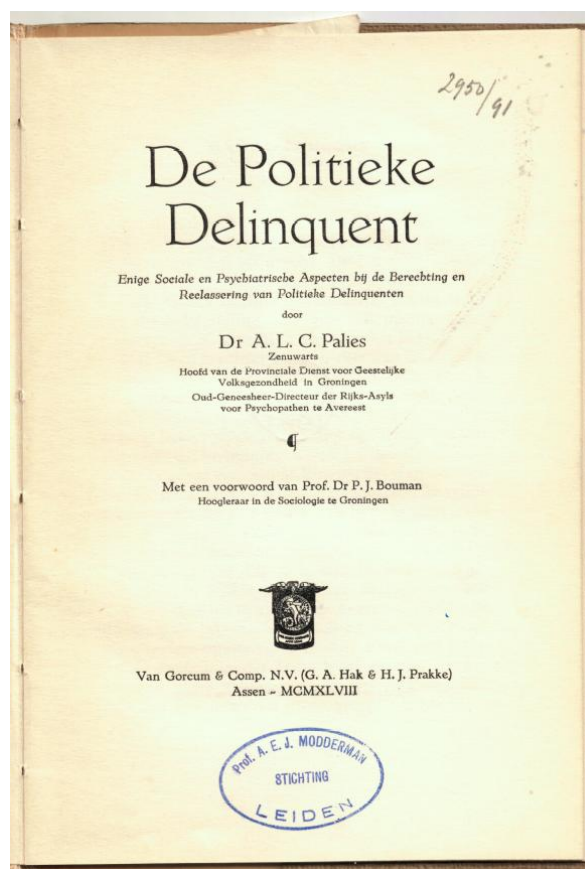
Achterberg denkt genezen te zijn maar Palies schrijft op 31 januari 1940 op een aangehecht blocnotevelletje aan Achterbergs brief aan Ed. Hoornik dat hij Achterberg helemaal niet genezen verklaard heeft.

Later, in 1948, zou Palies het pamflet *De Politieke Delinquent* publiceren, de neerslag van zijn voordracht gehouden voor de Stichting Toezicht Politieke Delinquenten te Utrecht.

Op bladzijde 33 merkt Palies op dat “...onder psychopaten dichters zijn,...die hun buitengewone artistieke gaven al evenzeer als hun wangedrag te danken hebben aan hun geestelijke afwijkingen. Ik tel zelf onder mijn patiënten een man, die zijn geliefde in een bui van seksuele opwinding doodschoot, terwijl hij tevens har 16-jarige dochter ernstig verwondde.

Marsman noemde hem een der grootste dichters van deze tijd”.

Zonder hem bij naam te vernoemen, verwijst Palies hier duidelijk naar Achterberg.

7

Schaatsenrijder, typoscript

Achterberg, Gerrit

Oorspronkelijk collectie J.Th. Stakenburg

Vóór 8 november 1941

Particuliere Verzameling

Nederlands
Genootschap
van Bibliofielen

Schaatsenrijder

Over zijn strenge cirkels heengebogen
eigent hij zich de middelpunten toe.
Hun trotsch bezit staat in zijn harde oogen.
Hij wordt de mathematica niet moe

waarmee elk nieuw uitvieren zich voltrekt
om elke nieuwe inkeer op te vangen.
Zie hem in rustige beslissing hangen
boven het tijdelooze, dat hij wekt

en kantelend in tegenkringen leidt
voor het een snelle, ronde dood zou vinden.
Hij heeft zich van de wereld al bevrijd;
enkel de smalle ijzers die hem binden

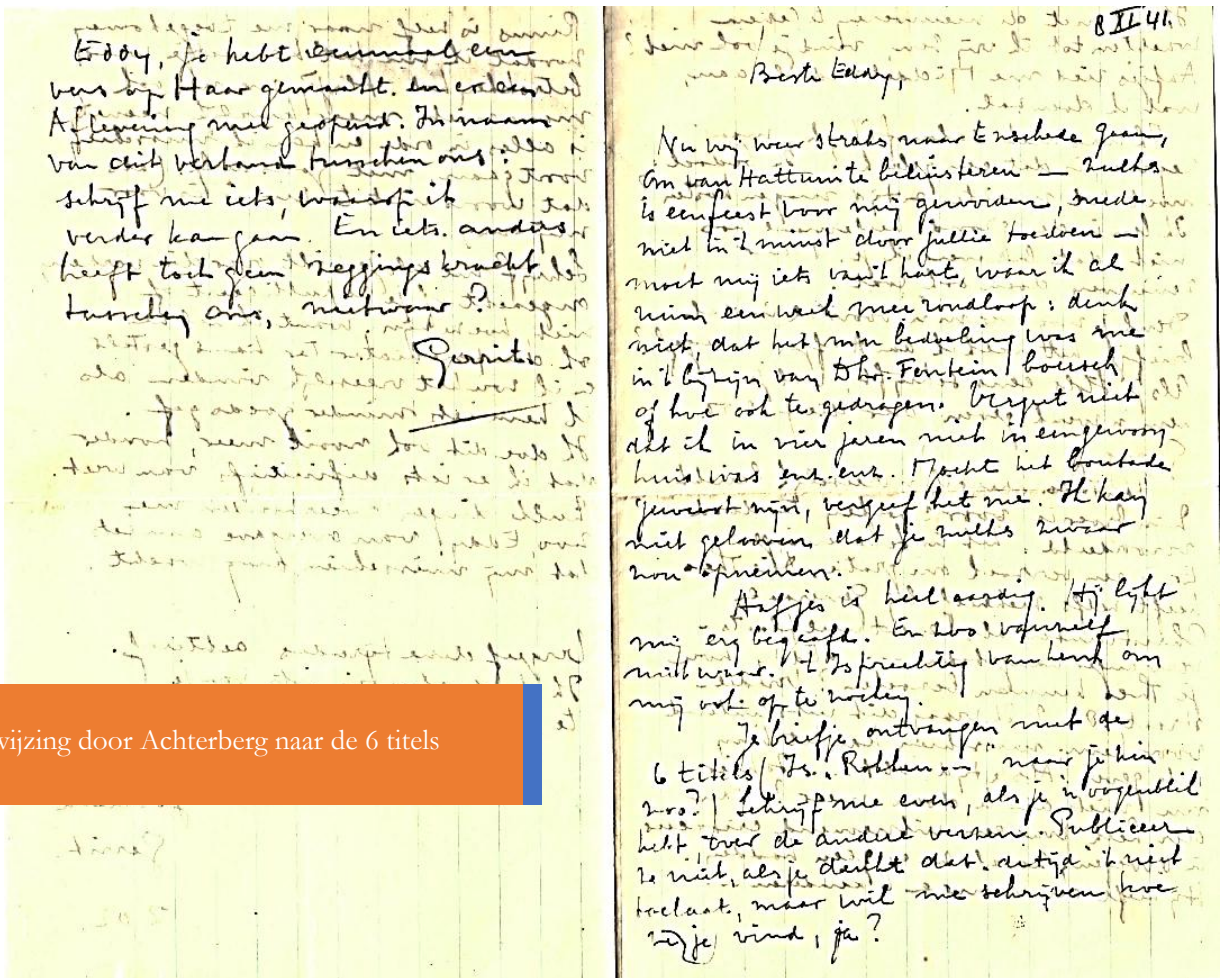
aan 't evenbeeld. Een laatste trouw misschien ?
Wat kan hij in de spiegel nog verwachten ?
Of houdt een vrouweschim, die wij niet zien
hem vast binnen dit veld van krachten ?

IJskoude liefde, die niet sterven wil,
omdat de doode lelies onder water
haar eenmaal droegen in hun gouden harten,
waarmee de vijver vollag, zwaar en stil.

Dit is de oudste versie van "Schaatsenrijder". Dit gedicht heeft deel uitgemaakt van een grote verzameling gedichten waarschijnlijk ontstaan in de tweede helft van 1941. Uit deze verzameling koos Ed. Hoornik zes gedichten waaronder *Schaatsenrijder* ter publicatie in *Criterion* zoals blijkt uit Achterbergs brief aan hem van 8 november 1941.

Zie ook lot 11 voor het handschrift van "Schaatsenrijder".

Verwijzing door Achterberg naar de 6 titels

Rijmprenten

"Rijmprenten" in het werk van Gerrit Achterberg verwijzen specifiek naar een aantal bundels en gedichten waarin hij korte, vaak visuele en puntige gedichten schreef die doen denken aan prenten of beeldgedichten — in de sfeer van epigrammen of minipoëzie.

Deze catalogus neemt zijn 3 meest bekende prenten uit 1944 op. Enkel "Schaatsenrijder" werd effectief gepubliceerd op een oplage van 130 en te koop aangeboden. Deze clandestiene uitgave bedoeld om de dichter financieel te ondersteunen, werd buiten de reguliere handel om verspreid.

8

Achterberg, Gerrit

Handgeschreven gesigeneerde brieven aan Hans Roest

Neede, 27-3-44 en 9-5-44

Bantzing, C.A.B.

Handgeschreven gesigeneerd briefkaart aan Hans Roest

Nederlands
Genootschap
van Bibliofielen

23 XI '82

Particuliere Verzameling

Achterberg stuurt zijn vriend en steun Hans Roest uit Dordrecht 3 gedichten in handschrift zijnde *Het meisje en de Tijd*, *Luchtaanval* en *Schaatsenrijder*. Bedoeling is dat er een passende tekening bijkomt en dat het geheel dan alsnog uitgegeven en verkocht wordt. Achterbergs financiële situatie is precair ("nij zijn doodarm") en de verkoop van de prenten zou soelaas brengen.

Neeste, 27-3-44.

Zeer waarde Hans Roest,

Mijn hartelijken dank voor Uw keer
verheugend berichten. Ingerukten dan
drie vennen, waaruit U naar ik hoop
een keuze met kunnen doen voor
de reimprent. Acht U wellicht ook
Luchtaanval niet het beste te
illustreeren?

Wat een bijzondere aardig kiekje!
U moet zich wel op een onnavoel-
bare wijze gelukkig gevoelen.
Antoon Coolen is natuurlijk herkenbaar
aan zijn glas.

Uw toezegging beschaamt mij bijna en
ik ben al voortdurend verheugingsvol
over de voorgenomen leening.

Nu wij ons meer vreedzaam kunnen
spreken: wij zijn doodarm: laat ons
de opbrengst samen deelen; dit is voor
mij, bij het gewepen dat U me er mee
doet, eigenlijk ook het eenigste
acceptabele.

Wie wilt U dan laten illustreeren?
Dat twee die U niet neemt, schenk ik
U gaarne; wat niet goet is, is
niet geschreven. Ik hoop te mogen
hopen op het vers.

Met mijn beste groeten
ook voor Uw vrouw en Spruit,
Uw:
J. De Winter

C18
Neeste

Enkele maanden later toonde Achterberg zich erg opgetogen over Beckmanns tekening bij Schaatsenrijder. Hij wil deze graag bezitten om zo Beckmanns verschil in opvatting te confronteren met de tekening van Bantzinger. Deze laatste heeft altijd duidelijk gesteld dat Beckmanns ontwerp ongepast was bij de stijl van Achterberg. Zelfs in 1982 gaf hij nog steeds aan de tekening van Jaap [Beckmann] niet passend te vinden.

Nederlands
Genootschap
van Bibliofielen

Leide, 9 Mei '44

Leer geachte Heer Roest,

Van mijn vriend vernam ik dat de lezing niet doorgaat. Ik kan ook niet beoordeelen of hij bevoegd is; weet alleen dat hij in Leiden eens een lezing hield over de jongeren, versterkt.

Intusschen was ik al naar de aangekondigde proef van de rijmprent uitgenomen, ook tot op heeren niets ontvanger. Kan hij ook geraakt zijn? Of is het ook "mis" met de prent? In dat geval: never mind, het ligt van ook al weer niet aan mij om dat te beoordeelen. Wel was ik de tekening van Beckmann erg aantrekkelijk; ik zou haar graag bezitten. Kan dat? Vooral omdat Kees Bantzinger ook een "Schaatsenryder" tekende, zou ik beide tekeningen om hun verschillende opvatting graag naast elkaar bewaren. Wilt u het mij eens schrijven? Die nacht met sterren is juist zo's typische interpretatie.

23 XI '02

Goede kans.

Vandaag de 2 boekjes
Schaatsenryder ontvanger
Ik vond nog steeds de tekening
van Jaap niet passend. Gernit.
gedachten illustreren is een zeer
krochelyke zaak, dat doe ik
in gedachten. zelf.

bedankt.

Clles

ps het is een goed boekje als
evidence history.

Ik wil ze wel
aangekondigd hebben!

C.A.B. Bantzinger

9

Achterberg, Gerrit

"Het meisje en de tijd"

Gesigneerd handgeschreven gedicht, 35x22,7 cm

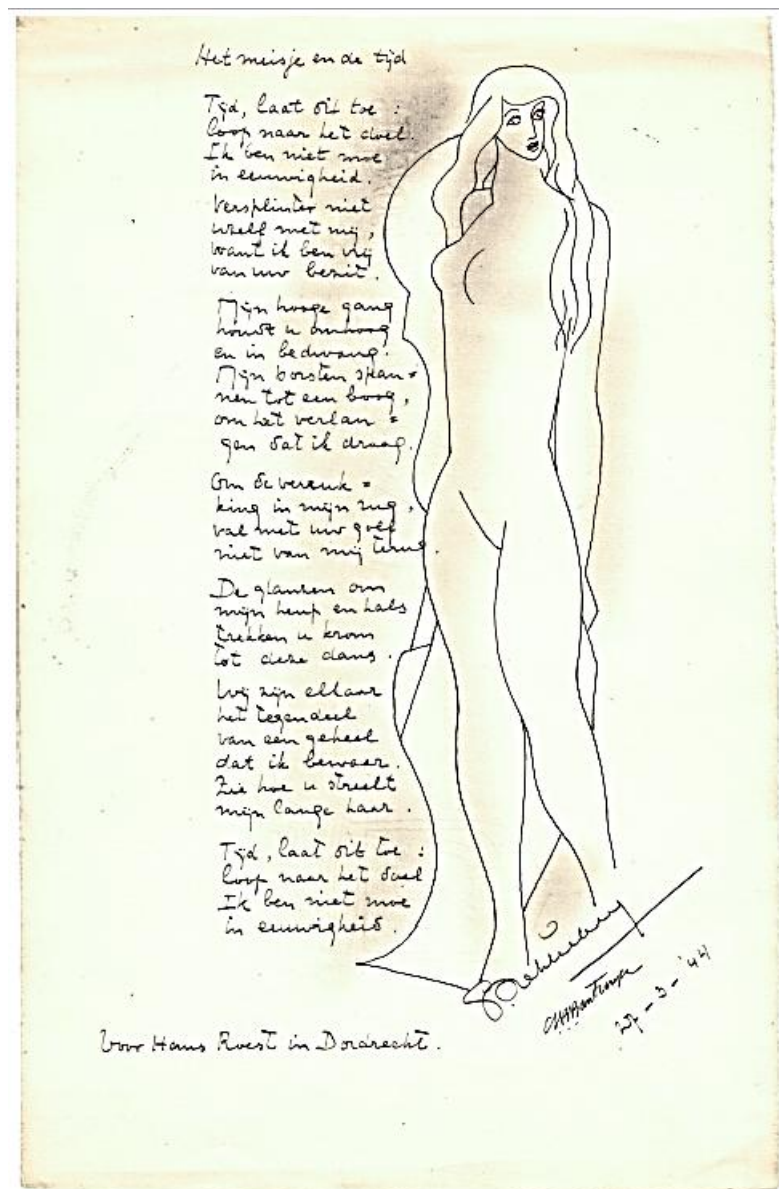
Pen en inkt, recto alleen, met originele gesigneerde pen- en inkttekening met schaduwshakeringen in potlood van C.A.B. Bantzinger

Met ondertekende handgeschreven opdracht "Voor Hans Roest te Dordrecht", gedateerd "27-3-44".

Particuliere Verzameling

Nederlands
Genootschap
van Bibliofiele

Ontwerp voor een ongepubliceerde "rijmprent". Dit gedicht werd wel gepubliceerd in de bundel *Meisje* als clandestiene publicatie bij uitgeverij In Agris Occupatis in 1944. Zie lot 12.

10

Achterberg, Gerrit

"Luchtaanval"

Gesigneerd handgeschreven gedicht, 29.3x22.6 cm

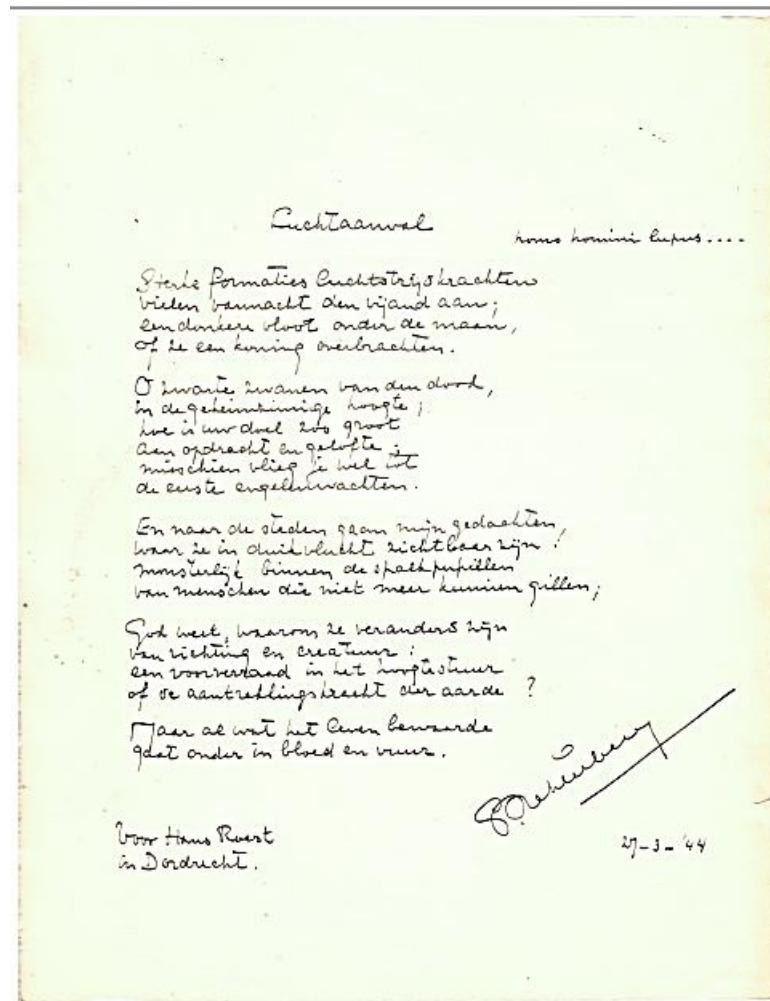
Pen en inkt, alleen recto, motto ("homo homini lupus...")

Met ondertekende handgeschreven opdracht "Voor Hans Roest te Dordrecht", gedateerd "27-3-44".

Particuliere Verzameling

Nederlands
 Genootschap
 van Bibliofielen

Ontwerp voor een ongepubliceerde rijmprint. Achterberg vond het onderwerp niet geschikt voor een tekening. De tekst bevat enkele varianten ten opzichte van de gedrukte tekst gepubliceerd in *Sphinx* (1946).

11

Achterberg, Gerrit

Schaatsenrijder

N.pl., n.d. [Dordrecht, Hans Roest, 1944]

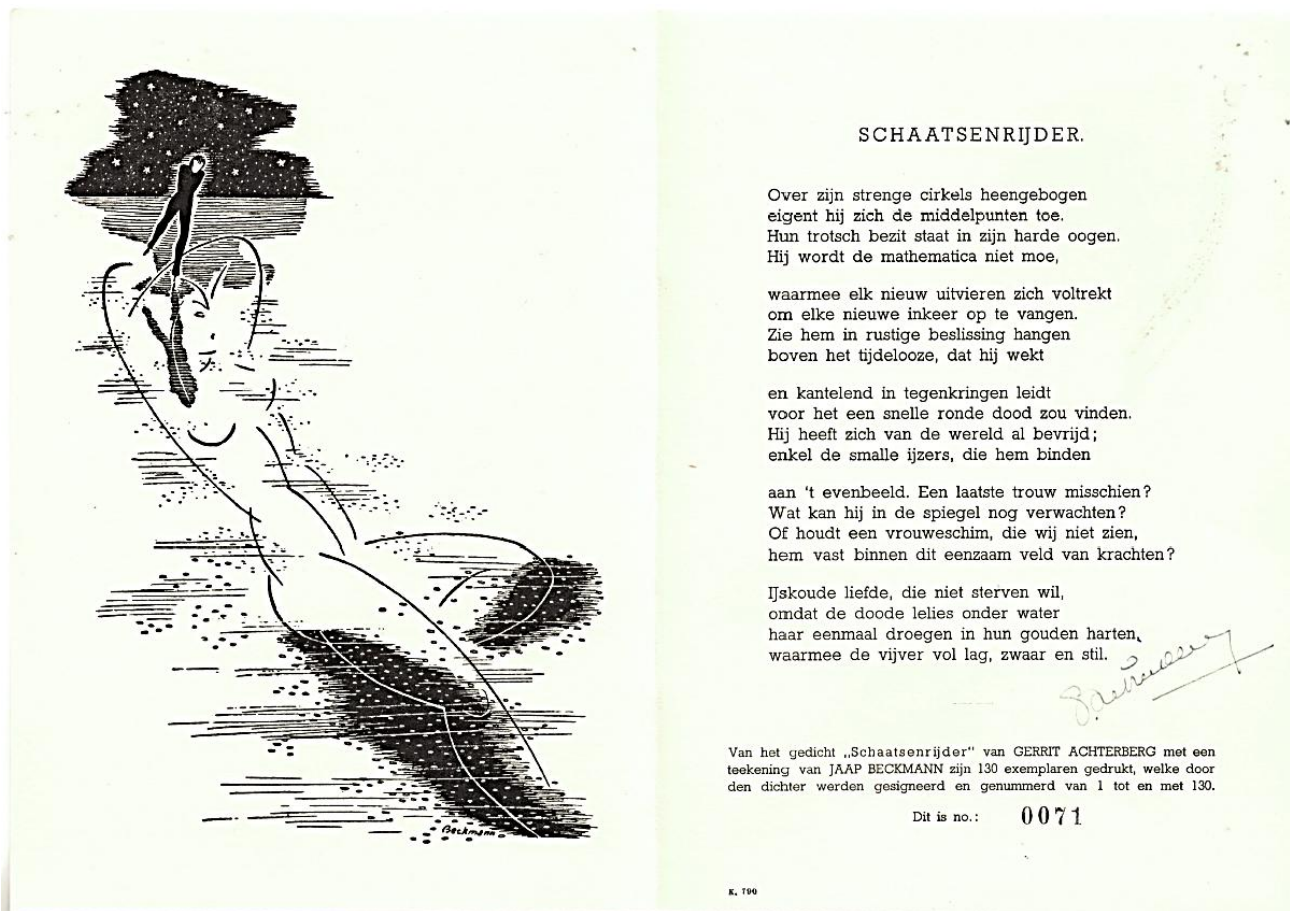
71/130, gesigneerd

Particuliere Verzameling

Gevouwen pamflet geïllustreerd door J. Beckmann, 130 genummerde en gesigneerde exemplaren. Dit is exemplaar 71. Dit is de enige gepubliceerde "rijmprint". Ook het originele ontwerp van Beckmann en deze van Bantzinger werden overgeleverd.

Nederlands
Genootschap
van Bibliofielen

SCHAATSENRIJDER.

Over zijn strenge cirkels heengebogen
eigent hij zich de middelpunten toe.
Hun trotsch bezit staat in zijn harde oogen.
Hij wordt de mathematica niet moe,

waarmee elk nieuw uitvieren zich voltrekt
om elke nieuwe inkeer op te vangen.
Zie hem in rustige beslissing hangen
boven het tijdelooze, dat hij wekt

en kantelend in tegenkringen leidt
voor het een snelle ronde dood zou vinden.
Hij heeft zich van de wereld al bevrijd;
enkel de smalle ijzers, die hem binden

aan 't evenbeeld. Een laatste trouw misschien?
Wat kan hij in de spiegel nog verwachten?
Of houdt een vrouweschim, die wij niet zien,
hem vast binnen dit eenzaam veld van krachten?

Ijskoude liefde, die niet sterven wil,
omdat de doode lelies onder water
haar eenmaal droegen in hun gouden harten,
waarmee de vijver vol lag, zwaar en stil.

Van het gedicht „Schaatsenrijder“ van GERRIT ACHTERBERG met een teekening van JAAP BECKMANN zijn 130 exemplaren gedrukt, welke door den dichter werden gesigneerd en genummerd van 1 tot en met 130.

Dit is no.: 0071

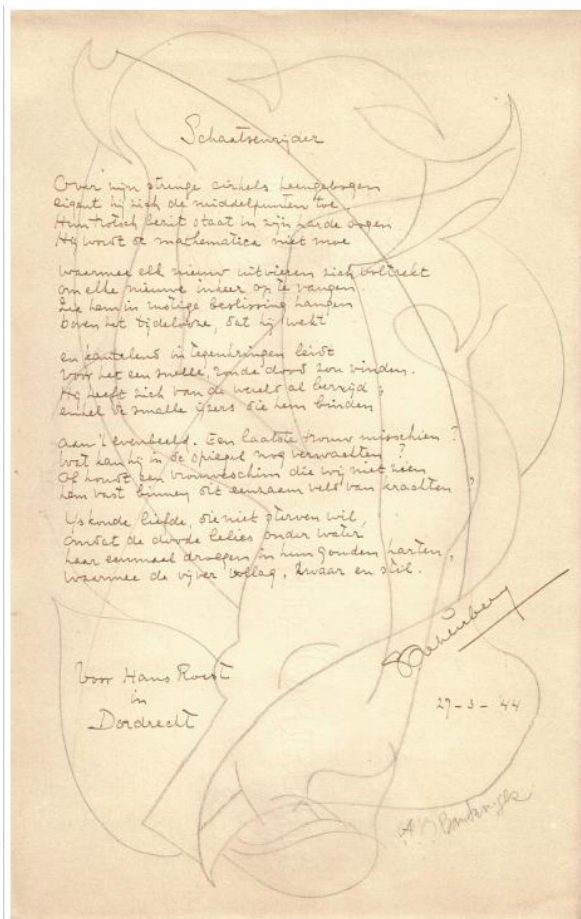
K. 190

Tot dit lot behoort eveneens

- Beckmann, J. *de originele tekening*, pen en zwarte inkt, wit gehoogd. Gesigneerd "Beckmann"
- "*Schaatsenrijder*", Gesigneerd eigenhandig gedicht, 34,6x22cm met eigenhandig gesigneerde opdracht "Voor Hans Roest in Dordrecht", gedateerd "27-3-44". Zie ook lot 7 voor het oorspronkelijke typoscript.

Nederlands
Genootschap
van Bibliofielen

12

Achterberg, Gerrit

Meisje,

In *Agris Occupatis*, 1944 (1e druk) als tweede nummer in de *Volière*-reeks en verlucht door H.N. Werkman

Oplage 110 H.C. waarvan dit II en IV met opdracht aan respectievelijk "Theo", [= de dichter Theo Mooy] en "Jan de Groot".

Particuliere Verzameling

De dichter Theodoor Mooij (pseudoniem A. Marja) was in 1944 de clandestiene uitgeverij "In agris occupatis" begonnen. Hij verzocht Achterberg om kopij in de vorm van een tiental verzen met een titel tegen een bepaald honorarium. Later verhuisde hij naar Groningen waar hij samen met Werkman besloot samen te werken aan Achterbergs "Meisje". Op het omslag is een illustratie in sjabloontechniek in de kleuren groen, roze, blauw en geel van Werkman gedrukt.

Nederlands
 Genootschap
 van Bibliofielen

ik groet u, th. mooy,
uit deze vogelhooi.
maak haar van louter goud
en ik word honderd jaren oud.

Jachtersberg

COLOPHON

In opdracht van „In agris occupatis”, als tweede nummer in de Volière-reeks gedrukt en verlicht door H. N. Werkman, in een oplage van 110 exemplaren, welke niet in den handel komen. De exemplaren werden genummerd 1-X en 11-110. Die van 1-X zijn gesigneerd door den dichter.

Dit is no. IV

VOLIERE
REEKS

Jachtersberg

Nederlands
Genootschap
van Bibliofielen

De oplage raakte in de loop van 1945 uitverkocht. “Meisje” is opgedragen “*voor de stralende*” waarbij Hazeu in zijn Achterberg biografie opmerkt dat dit Bep van Es betrof, de dochter van de hospita die Achterberg doodschoot in 1937. Het meisje was toen zestien jaar oud. Zie ook lot 6.

“Het meisje en de tijd” is het eerste gedicht uit de bundel. Voor het handschrift, zie lot 9.

13

Achterberg, Gerrit

Vrouw (onuitgegeven bundel)

[De Mansarde Pers, 's Gravenhage, n.d. (1944?)]

Particuliere Verzameling

Tijdens de oorlogsjaren dienden manuscripten door alle bureaucratische instanties goedgekeurd te worden alvorens gedrukt te worden. Dit kostte het uitgeven in 1942 drie tot vier keer meer tijd dan vóór de bezetting. Een aantal uitgevers was echter niet bereid zich aan de regels te houden en publiceerde, vaak naast hun ‘legale’ activiteiten, clandestiene uitgaven. Bert Bakker is zo'n voorbeeld: hij gaf zowel ‘goedgekeurde’ boeken uit bij uitgeverij D.A. Daamen als clandestiene werken bij de Mansarde Pers. Tijdens de oorlog gaf Daamen zo'n honderd boeken uit, met een dieptepunt van slechts vijf uitgaven in 1944. De Mansarde Pers werd opgericht in juli 1943 door de tekenaar C.A.B. (Kees) Bantzinger (1914-1985), Bert Bakker en de drukker Fokko Tamminga (1905-1975). In totaal heeft deze pers tijdens de oorlog tien bibliothele werken uitgegeven, ook onder de namen Tababa Pers en Final Stage Press. De naam “Mansarde” verwijst naar het feit dat de drukpers letterlijk op de “zolder” stond van drukkerij Ando in Den Haag.

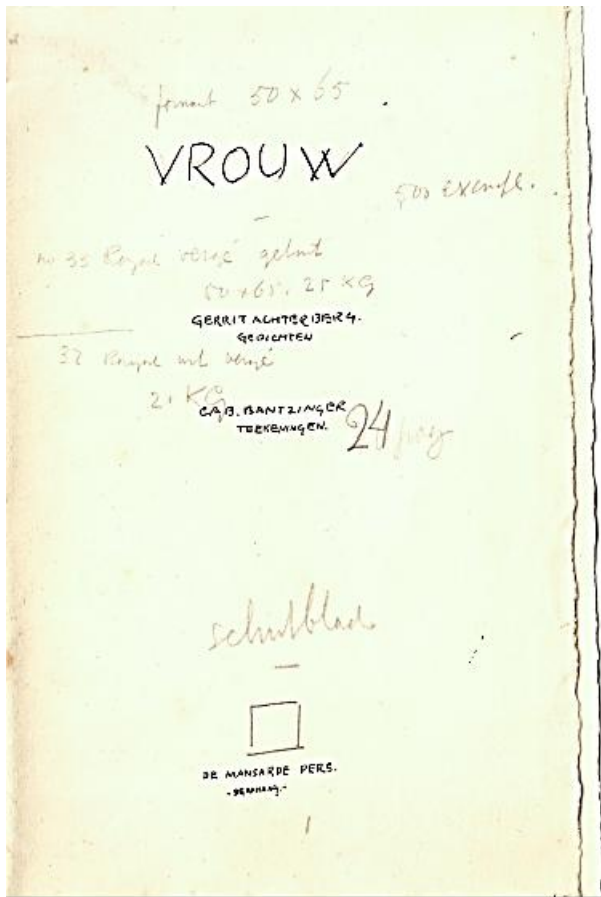
Cees Bantzinger verzorgde tekeningen bij Achterberg's bundels en hield een “gastenboek” bij met bijdragen van dichters. In de gangbare literatuur (DBNL, KB en antiquarische bronnen) wordt “*VROUW*” niet expliciet vermeld als titel door De Mansarde Pers. Bekend zijn vooral “Huis”, “Ode” en “Reiziger ‘doet’ Golgotha”.

Het ontwerp omvat naast de maquette ook de schutbladen, de typoscripten van zeven gedichten samen met een tiental ontwerpen op sepia door Bantzinger. De tekeningen zijn sterk verwant met deze uit *Sphinx*. (Zie ook lot 14) De bundel is opgedragen aan Jan Vermeulen. De gedichten zijn losjes in typeschrift op hun plaats in de maquette ingevoegd. Het boek, een herdruk van zeven gedichten uit *Thebe*, *Osmose*, *Eiland der ziel*, en *Sphinx*, is om onbekende redenen nooit gepubliceerd. Papier-of electriciteitsschaarste?

De hand van de maquette kon niet worden vastgesteld, hoewel het waarschijnlijk Cees Bantzinger, Bert Bakker of Fokke Tamminga betreft, de drie mannen die verantwoordelijk zijn voor de Mansarde Pers. De tekeningen, in de kenmerkende stijl van Bantzinger's lijntekeningen, zijn uitgevoerd in inkt, hoewel er onder de inkt nog enkele potloodschetsen zichtbaar zijn, en de helft van één tekening in potlood is. Volgens een annotatie op de verso-pagina van de laatste pagina werd de maquette in 1965 verworven van B[ert] Bakker.

Onbekend aan Dr. P.G. de Bruijn en daarom niet opgenomen in zijn monumentaal oeuvre.

Vrouw

THEBE

Met leven toegerust voor beiden,
liep ik vannacht de gangen in,
die naar u leiden.
Het ondergrondsche zebunde droeg
een stilte, die met teezijn
mijn tred verdroeg.

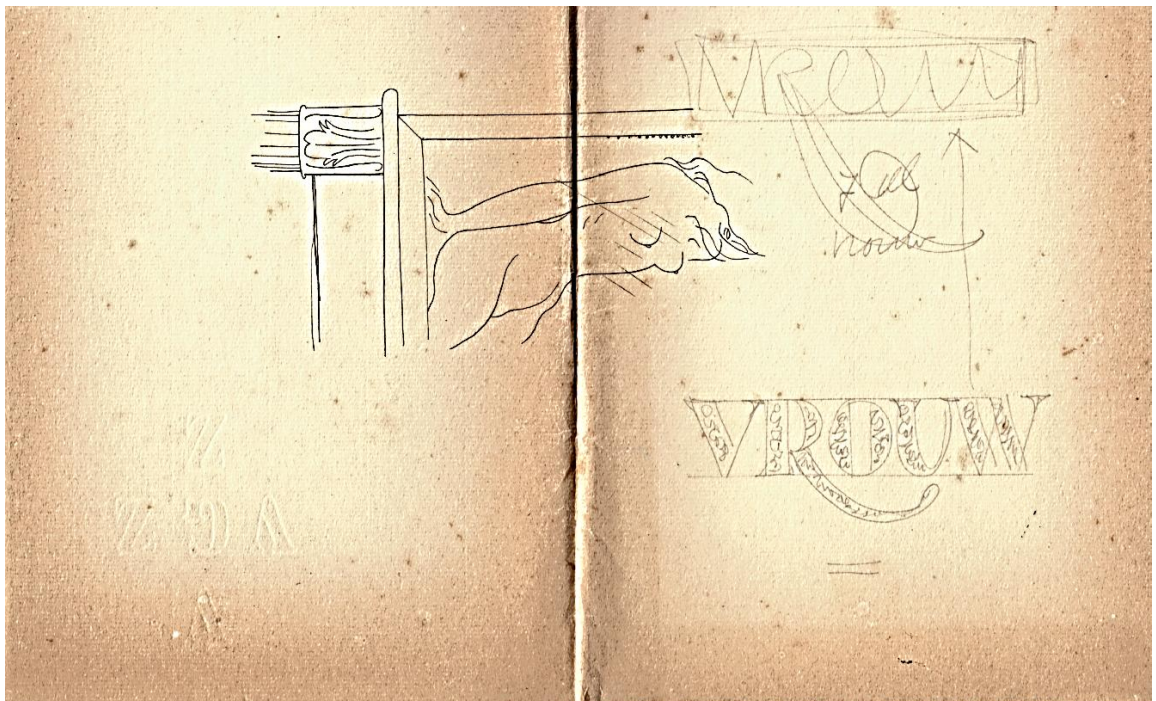
De muren stonden als verzadigd
van ruige schimmel; lucht en licht,
voorgoed beschdingd,
beten mij uit; de wil alleen
bij u te zijn in 't jongst gericht,
hield mij ter been.

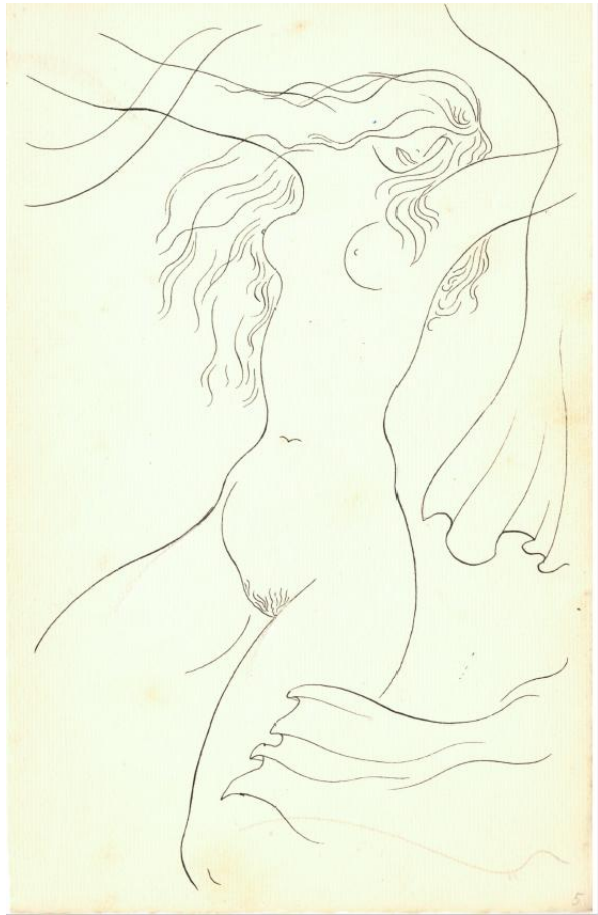
Het labyrinth verliep in schroeven
van eender, blinder cirkeling.
U ten behoefte?
Ik weet niet meer hoe lang ik ging.
Hoe brachten zij, die u begroeven,
zooover een ding?

Totdat mijn voeten op u stuitten:
uit een volslagen duisternis
zag ik uw oogen opensplijten;
uw handen, die ik niet kon tillen,
voelde ik langs het leven streelen,
dat in mij sloeg;
uw mond, in dood verholten, vroeg.

Een taal waarvoor geen teeken is
in dit heelal,
verstond ik voor de laatste maal.

Maar had geen adem meer genoeg
en ben gevluht in dit gedicht:
noodtrappen naar het morgenlicht,
vervaald en veel te vroeg.

14

Achterberg, Gerrit

Sphinx

A.A.M. Stols, 'S Gravenhage, 1946 (1^e druk) met tekeningen van C.A.B. Bantzinger

Oplage 200 waarvan dit n^o4 met eigenhandige opdracht “voor M.Nijhoff /van/ G
Achterberg/17-V-46”

Particuliere Verzameling

De kopij (met illustraties) voor *Sphinx* was reeds sinds 1943 in het bezit van Stols maar vanwege papierschaarste duurde het tot najaar 1945 dat Stols de nodige middelen had bekommen om over te gaan tot de uitgave.

In 1946 werden reeds 156 exemplaren verkocht waarvoor Achterberg een honorarium van f1.405 per exemplaar ontving.

De illustraties bekoorden Achterberg zeer. De mooiste vond hij o.m. “Schaatsenrijder” en “Fotografie”.

Dinsdag 30 Nov 1993

Beste kees,

Ook deze tekeningen zijn een echte verrassing! De mooiste vind ik (maar ik ben geen leek, dus daarom zegt dit niets) Schaatsenrijder, Standbeeld, Fotografie en Engel, maar ook de tikel plaat; ook 't zijn allemaal 100 tekeningen....

't Is fijn, dat 't zo opoehiet. Dat Stols 't clandestien? Wanneer kom het uitkomen? Het kopje is bij de foto, ik hoop dat het goed wordt; maar dit duurt wel even. Je krijgt het zodra het klaar is.

Het bewonderen der handschriften is van mijn kant meer dan wederkerig! Dat weet je. Ik hoop dat ook de typografische verzorging jou in handen komt gegeven. Je hebt mijn brief ontvangen? Met Kerstis, omstreeks, hoop ik nog weer eens op die typische plaats van jullie te mogen vertoeven; hebben jullie 't goed maar omstandig leden, ook wat de kunde betreft?

O nu ik in "gedicht" maken op dat prachtige kopje? Dat was wel zeer voortbarig; die woorden moet ik terugnemen! Ik kan alleen zeggen: wat niet goed is, is niet geschreven. Ik hoop te mogen hopen op het best.

SCHAATSENRIJDER

Over zijn strenge cirkels heengobogen
elgent hij zich de middelpunten toe.
Men troost hem naar de zijn harde ogen.
Hij wordt de mathematica niet mee.

warmte elk nieuw uitvieren zich voltrekt
om elke nieuwe jukker op te vangen.
Zie hem in ratige belasting hangen
boven het tijdeloos, dat hij wekt

en lamelend in tegenspraken leeft
voor het een snelle, ronde dood zou vinden.
Hij heeft zich van de wereld al bevrijd;
enkel de smalle spars die hem binden

aan 't evenbeeld. Een laatste trouw misschien!
Wat kant hij in de spiegel nog verwachten!
Of houdt een vrouwechim, die wij niet zien,
hem vast binnen die eenzaam veld van krachten?

Ijkbode liefde, die niet sterfen wil,
omdat de doode lilies onder water
haar eenmaal droegen in hun gouden harsen,
warmte de vijver vol lag, zwaar en stil.

16

Nederlands
Genootschap
van Bibliofielen

Gerrit Achterberg en
Catharina van Baak

geven U kennis van de voltrekking van hun
huwelijk op Donderdag 27 Juni om 11 uur
te Neede.

Neede, Juni 1946.
Oudestraat B 319

Toekomstig adres: „Mariahoeve”, Neede.

15

Achterberg, Gerrit

Serie van 32 ORIGINELE FOTO'S, elk 9,5x6,6 cm, gemaakt op de trouwdag van Gerrit Achterberg en Johanna Catharina (Cathrien) van Baak.

Neede, 27 juni 1946.

Particuliere Verzameling

Nederlands
Genootschap
van Bibliofielen

Het echtpaar werd officieel burgerlijk getrouwd op 27 juni 1946 in het stadhuis van Neede. Ed. Hoornik (schrijver) en uitgever Bert Bakker traden op als getuigen, en het bruidspaar vestigde zich nadien op de Mariahoeve in Hoonte, in de Achterhoek

De foto's tonen Achterberg en zijn vrouw op weg naar het stadhuis, waar ze hun huwelijksakte ondertekenen, Ed. Hoornik en Bert Bakker (hun getuigen) doen hetzelfde, het bruidspaar en hun gasten verlaten het stadhuis en poseren in de tuin met Hoornik, Bakker en Martinus Nijhoff

Helaas bleef het echtpaar kinderloos.

Neede, 5 Aug. '47

Beste vrienden,

helaas is het nut of bevaling verkeers
gegaan. Ons kindje heeft maar 9 uur
geleefd. Het is een kwade slag voor
ons....

Wij hopen en bidden dat het bij
jullie alles goed mag gaan.

Jullie vrienden
Perrit en Cathrientje

16

Achterberg, Gerrit

Drie Handschriftjes, gebrocheerd door Cathrien

(1946)

Particuliere Verzameling

Na hun huwelijk bleven de financiële zorgen en het idee werd geopperd op de Dordtse lezingen extra geld te verdienen met de verkoop van fraai gebrocheerde met de hand overgeschreven gedichten. Cathrien maakte er enkele tientallen van (Roest H. *Schaatsenrijder*, Heemstede, Lojen Deur Press, 1982, 18).

De gedichten zijn "Kiem", "Herdenken" en "Dossier" komen uit de collectie H. Roest. Zij werden gepubliceerd in respectievelijk *Existentie*, *Inertie* en *Cryptogrammen*.

17

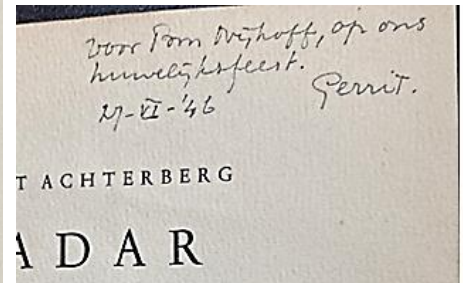
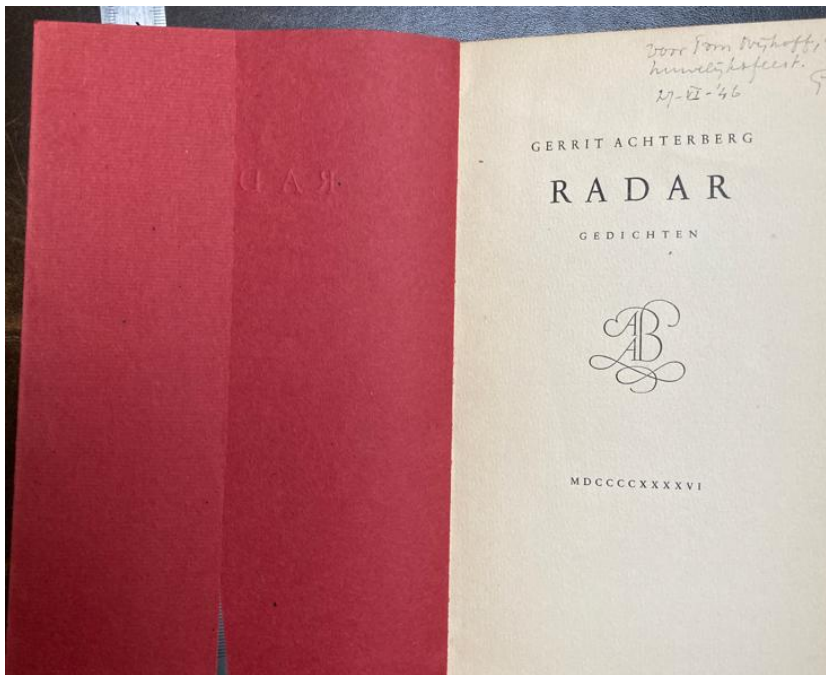
Achterberg, Gerrit

Radar

Balkema, Amsterdam, 1946 (1^e druk)

Particuliere Verzameling

De eigenhandig geschreven opdracht is aan Pom (roepnaam voor Martinus) Nijhoff. Deze laatste was als getuige aanwezig op de huwelijksplechtigheid. Zie ook lot 15.

De Amsterdamse boekverkoper en uitgever A.A. Balkema had Achterberg reeds in december 1945 benaderd voor een kleine bibliofiele uitgave van 10 ongepubliceerde gedichten. De voorstelling van de bundel vond plaats in de boekhandel ter gelegenheid van de uitreiking van de Pinksterprijs. Achterberg las enkele gedichten voor.

Het hoofdthema in het werk van Gerrit Achterberg: 'U en de dood en ik.' is eveneens terug te vinden in *Radar* waarbij de dichter de geliefde als 'sterker dan de dood' ziet. Met zijn woord, zijn gedichten, kan hij haar bereiken, proberen haar tot leven te wekken. Zoals bij een grammofoonplaat uit de zwarte stof een geluid klinkt, helder en jubelend; zo stijgt uit de donkere groeven van het lied, in en tussen de regels van het gedicht, de gedaante van de gestorvene. Deze gedachte vertolkt Gerrit Achterberg in het gedicht "*Grammofoon*" in deze bundel.

In 1970 publiceerde uitgeverij Querido een facsimile van het handschrift om de dichter vijfenzestig jaar na zijn geboorte te herdenken. In een oplage van 500 exemplaren.

Deze bundel gedichten
van Gerrit Achterberg is gedrukt
ter gelegenheid van de tentoonstelling
van zijn werk, in de maand Mei 1946, in
het Huis aan de drie Grachten
te Amsterdam.

De oplage bestaat uit 200 exemplaren;
de opbrengst is geheel voor den
dichter bestemd.

J. Achterberg

Achterberg, Gerrit

En Jezus schreef in't zand

D.A. Daamen Uitgeversmaatschappij N.V., 's Gravenhage, 1947 (1^e druk)

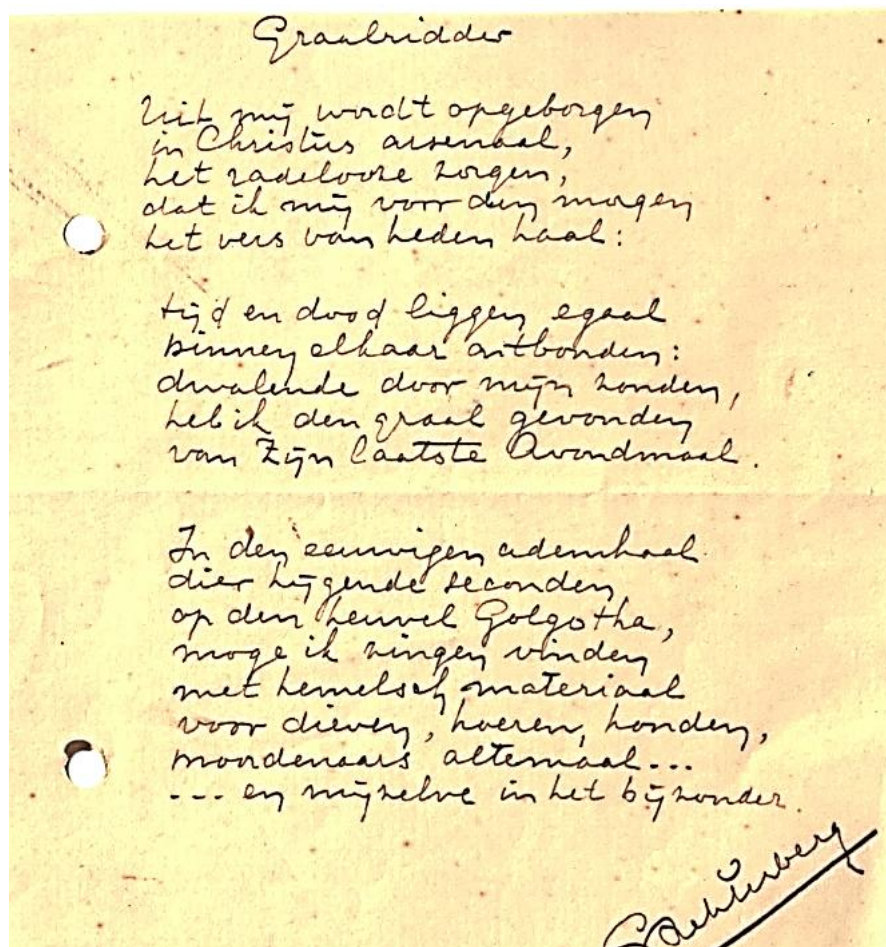
Oplage 1000 met eigenhandige geschreven vers "Avondmaal" p[25]

Particuliere Verzameling

Bundel religieuze gedichten opgedragen aan dominee G.W. Oberman.

En Jezus schreef in't zand werd bekroond met de **P.C. Hooftprijs 1949** waarbij Achterberg het haalde van Vasalis (*De vogel Phoenix*). Daamen verzorgde een tweede herdruk, zij het iets goedkoper in uitvoering. Ook deze was binnen enkele weken uitverkocht. Uiteindelijk kende de bundel een vijfde druk.

Hierbij het handschrift van "Graalridder" p[12] zonder varianten gepubliceerd in de eerste druk.

19

Achterberg, Gerrit

Hoonte,

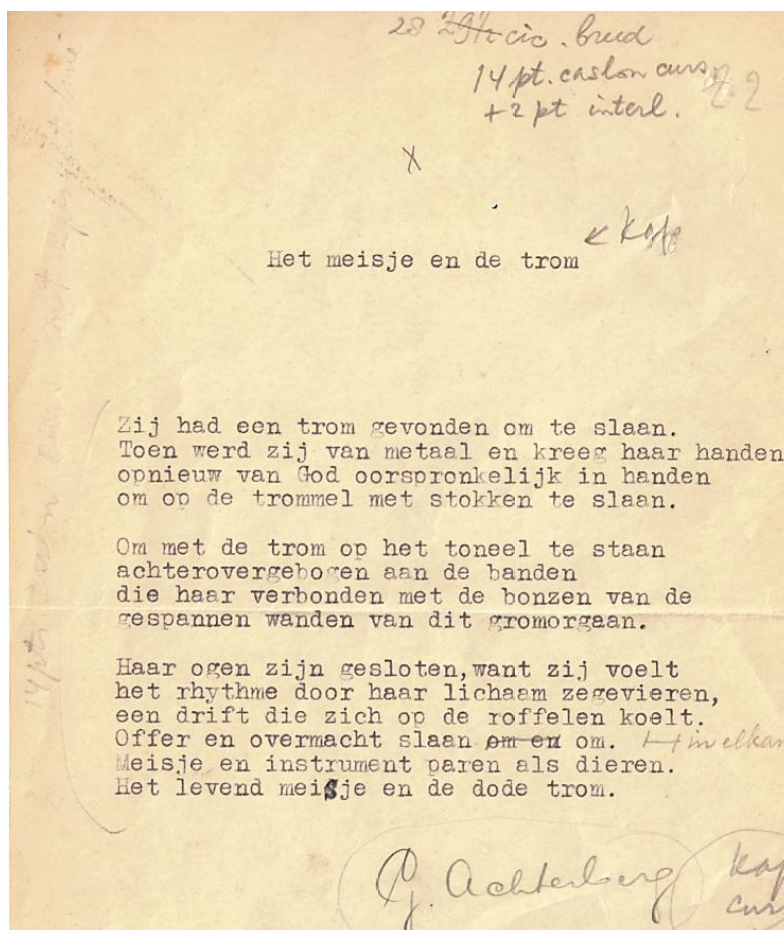
G.W. Breughel, Amsterdam, 1949 (1^e druk)

Oplage 520 waarvan dit V/XX.

Particuliere Verzameling

Met eigenhandig geschreven opdracht aan de dichter A.Marja (pseudoniem van A.Th. Mooij). Het contact dat Achterberg met hem had in de jaren van zijn verpleging in Avereest en Rekken (1938-1943) is hem een grote morele steun geweest tijdens deze periode.

Van deze bundel zijn slechts 21 typoscripten overgeleverd. Het is niet bekend of deze als kopij voor de bundel heeft gediend. Twee gedichten waaronder "Het meisje en de trom" zijn in ieder geval ook gebruikt als kopij voor een latere publicatie gezien de zetinstructies in de hand van C.C.S. Crone.

Hoonte

voor Theo
met een groot
uit Hoonte
van
Gerrit en Cathrien

Nederlands
Genootschap
van Bibliofielen

Achterberg, Gerrit

Vergeetboek

Eind 1955-begin 1956

Typoscript van de tweede versie met door de dichter aangebrachte wijzingen in handschrift
Particuliere Verzameling

De bundel *Vergeetboek* verscheen in november 1961 en is Achterberg's laatste door hemzelf gepubliceerde bundel. In vergelijking met het eerste verzameltyposcript is de bundel met 10 gedichten uitgebreid. Dit typoscript heeft gediend als kopij voor de bundel: veranderingen zijn met officiële correctietekens aangebracht. De verkoop verliep vlot met reeds in 1961 bijna 700 verkochte exemplaren op een oplage van 1000.

Hier behandelen we het eerste en laatste gedicht uit deze bundel, namelijk "Deïsme" en "Depersonalisatie"

De titel *Deïsme* is misleidend. In feite is deïsme een theologische stroming waarin rationeel gedacht wordt over een afstandelijke God. Hij is weliswaar de schepper van de mens, maar daarna laat hij hem zijn eigen weg gaan, zonder zich nog iets van hem aan te trekken. De schepper is als een horlogemaker die het klokje in elkaar zet en op gang brengt, en verder moet het zichzelf maar redden.

Als het gedicht gestopt was bij regel 13, was het inderdaad een beschrijving van het deïsme geweest, en meer niet. Maar, zegt de theoloog Wegman, 'ik proef in de titel van dit gedicht een nauwelijks ingehouden ironie, waarmee Achterberg het deïsme te lijf gaat' (Wegman, H.A.J., *Cosmorama*, 1991, 175). In de laatste drie regels grijpen God de Vader en God de Zoon immers regelrecht in in het verloren bestaan van de mens om hem te redden.

Depersonalisatie is gepubliceerd in de december-aflevering van *Maatstaf* (december 1955). Volgens een mededeling van Cathrien Achterberg, de echtgenote, was de aanleiding van dit gedicht dat Achterberg zijn eigen naam op een etalageruit zag staan. (P.G.de Bruijn, deel 3b, 1113).

Deïsme

De mens is voor een tijd een plaats van God.
Houdt geen gelijktken nog iets bijeen,
dan wordt hij afgeschreven op een steen.
De overeenkomst lijkt te lopen tot

deze voleinding, dit abrupte slot.

Want God gaat verder, zwenkend van hem heen
in zijn millioenen. God is nooit alleen.
Voor gene kwam een ander weer aan bod.

Wij zijn voor hem een vol benzinevat,
dat hij leeg achterlaat. Hij moet, het kwijt,
al de fall-out, met zijn wezen in'strijd.

Sinds hij zich van de schepping onderscheidt,
gingen wij dood en liggen langs het pad,

wanneer niet Christus, koopman in oud roest,
ons juist in zo'n conditie vinden moest.

Depersonalisatie

Het schijnt verleden week in Amersfoort.
Een middag voor een ander; ven oozij.
De zakenlui. ~~De wereld~~ zonder mij, *feiwinkel*
Een bakkersjongen in de Koppelpoort.

~~Bijna de dood, aan mijn leven voorbij,~~
zet het zich binnen stadsgezichten voort.
Belichtingstijd. Ik heb geen klik gehoord.
Zo zal het zijn als ik hier niet meer rij.

Letters buiten de taal op ^{spiegel} rinkelruiten.
Mijn naam en ik gescheiden van elkaar.
Er zit al speling tussen hier en nu.

Arenten wenken dat ik moet besluiten.
Vrachtwagens met inboedel ronken zwaar.
Ik stuur u nog vanavond het regu.

*Iets aan de hand, is hij van de partij
en brengt een dweese bakkerjongen voort,
het firtjns echter in de kienfestermoord*

Dank aan....

De leden die hun schatten toelichtten, en bij uitbreiding alle leden die de pelgrimstocht naar Amsterdam ondernamen,

Drs. E.E.A. Bloemsaat en collega's van het organisatiecomité van de Amsterdam Book Fair voor hun bereidwilligheid 1905 te laten doorgaan,

De respectievelijke bestuursleden van beide Verenigingen, de Vereniging Antwerpse Bibliofielen en het Nederlands Genootschap voor Bibliofielen voor hun inzet, netwerking, vervoer, aanlevering teksten, aanwezigheden, en vooral hun laaiend enthousiasme,

Dr. P.G. de Bruijn van het Huygens Instituut voor zijn wetenschappelijke ondersteuning.

Interesse? Lid Worden?

Meld u aan als lid van de **Vereniging van Antwerpse Bibliofielen** (<https://bibliofielen.be>):

- jaarlijks twee nummers van “*De Gulden Passer*”
- lezingen, tentoonstellingen en excursies bijwonen
- netwerken met andere leden en nog veel meer.

Stuur vóór 31 december 2025 een mailtje met uw adresgegevens naar secretariaat@bibliofielen.be . U ontvangt dan een betaalverzoek @ € 59,00 en bovendien enkele topartikelen uit *De Gulden Passer* als **gratis welkomstgeschenk**

Genootschap van Nederlandse Biblioflen: <https://bibliofielen.nl/> e-mail: g.c.huisman@rug.nl

Verantwoordelijke Uitgever: Dirk-Emma Baestaens, voorzitter@bibliofielen.be p/a Vrijdagmarkt 22, 2000 Antwerpen
© 2025 de Vereniging Antwerpse Bibliofielen en het Nederlands Genootschap voor Bibliofielen.

